

Zašto zadržati vlastito ime? Neki pristupi subjektu i imenu u diskurzu Gillesa Deleuza i Felixa Guattarija

Peternai Andrić, Kristina

Source / Izvornik: **FLUMINENSIA : časopis za filološka istraživanja, 2014, 26, 119 - 130**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:442841>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-26**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Kristina Peternai Andrić

ZAŠTO ZADRŽATI VLASTITO IME? NEKI PRISTUPI SUBJEKTU I IMENU U DISKURZU GILLESA DELEUZEIA I FÉLIXA GUATTARIJA

dr. sc. Kristina Peternai Andrić, Filozofski fakultet, kpeterna@ffos.hr, Osijek

prethodno priopćenje

UDK 130.31:81

1 Deleuze, G.

1 Guattari, F.

rukopis primljen: 1.3.2014.; prihvaćen za tisak: 15.5.2014.

*U članku smo raspravili neke pristupe pojmovima subjekta, razlike, identiteta i vlastitih imena u diskurzu G. Deleuzea i F. Guattarija, zastupljene ponajprije u knjizi *Mille plateaux* (1980), ali i drugdje. Oni subjekt shvaćaju kao multipliciran te se postavlja pitanje mogućnosti i uvjeta označavanja vlastitim imenom takvog mnoštvenog, fragmentiranog, nestabilnog, nedovršenog subjekta. Prema Deleuzeu i Guattariju vlastito ime ne može označiti subjekt, ali može označiti ono što se odigrava između imenovanog i onoga tko daje ime. Upotreba imena je kulturalna, a imenovanjem se osigurava svojevrsna „osobna konzistencija“.*

Ključne riječi: *vlastito ime; subjekt; razlika; identitet; Gilles Deleuze; Félix Guattari*

Naslovno pitanje članka *Zašto zadržati vlastito ime?* predstavlja parafrazu početnih rečenica drugog sveska *Kapitalizma i šizofrenije: Tisuću platoa (Capitalisme et schizophrénie: Mille Plateaux)*, neobične knjige Gillesa Deleuzea i Félixa Guattarija što prepliće tekstualne rasprave o pojmovima iz filozofije i psihoanalize, ilustracije i fotografije, autobiografske iskaze i druge subjektivne pasaže, izmišljene datume i neuobičajeno numeriranje stranica. Nakon uvertire izvatkom iz notnog zapisa avangardnog skladatelja Sylvana Bussotija započinje verbalno obraćanje: „Nas dvojica smo zajedno napisali *Anti-Edip*. Budući da je svatko od nas nekoliko, ondje je već bila prilična gužva. (...) Da bismo spriječili prepoznavanje, pridružili smo pametne

pseudonime. Zašto smo zadržali vlastita imena? Iz navike, čisto iz navike. Da se učinimo neprepoznatljivim, naizmjenično” (Deleuze, Guattari 1987: 3). Tih nekoliko početnih rečenica, u kojima autori prepoznaju vlastito ime kao pametni pseudonim što uskraćuje prepoznavanje, odnosno svjedoče o deponiranju vlastitih imena s namjerom što uspješnijeg izobličjenja sebstva, duboko zasijecaju u središte interesa ove rasprave. Nevelik citirani ulomak prerasta upravo u okosnicu oko koje ćemo pokušati skupiti pojmove subjekta, razlike, identiteta, mnoštva i druge, a što će nam biti od koristi pri pokušaju rasvjetljavanja međuodnosa koncepata subjekta i vlastitih imena u diskurzu Deleuzea i Guattarija. Prakticirajući „udvojeno pisanje”,¹ vlastita imena Deleuzea i Guattarija združena se javljaju na više naslova: dva sveska *Kapitalizma i šizofrenije: 1. Anti-Edip (L'Anti-Oedipe, 1972)* i *2. Tisuću platoa, (Mille plateaux, 1980)*, zatim *Kafka: za manjinsku književnost, (Kafka: pour une littérature mineure, 1975)* te njihove posljednje zajedničke knjige *Što je filozofija? (Qu'est-ce que la philosophie?, 1991)*, a gdje oni, doduše sporadično, otvaraju pitanje vlastitih imena, potpisa ili pseudonima ne samo u iznesenom autoreferencijalnom smislu, nego ujedno kao važnu sastavnicu rasprava o različitim filozofskim konceptima ili književnicima i njihovim djelima.

Jean-Luc Nancy (1997) promatra ukupnu Deleuzovu filozofiju kao filozofiju imenovanja, odnosno filozofiju nominacije. Imenovanje kao djelatnost što elemente virtualnog univerzuma indeksira značenjem vlastitih imena u Deleuzeovu diskurzu Nancy tumači tezom da su za njega „vlastita imena asemantička granica semantičke geste. Imenovanje je tako više materijalna gesta: pokret što pomiče masu, naboj, trag” (1997: 111); stoga se ono ne javlja u smislu „prijevoda” na drugi jezik, nego izdržavanja težine onoga što nije i to kroz razliku: „bestjelesno opterećeno s tjelesnim: ne kroz pridavanje značenja, niti manifestirajući vlastito značenje, nego ostvarujući ga drukčije” (Nancy 1997: 111). Premda i Deleuze i Guattari često ističu potrebu za novim pojmovima u filozofiji, ova rasprava neće tematizirati poimanje njihove filozofske djelatnosti kao pokušaja osmišljavanja ili stvaranja novih pojmova,² nego ćemo kroz njihove radove propitati ulogu i nastojati dovesti u vezu koncept vlastitih imenima s konceptima subjekta, subjektivizacije i konstrukcije identiteta budući da se taj segment obrađuje uvijek tek uzgred i nije prepoznat kao značajan odjeljak njihovoga diskurza u smislu monografske obrade, niti je u tom smislu dio popisa njihovih ključnih pojmova ili rječničkih natuknica, odnosno, takvi su pristupi nama nepoznati.³ Namjera nam je

¹ Suautorstvo predstavlja složeno pitanje što zahtjeva zasebnu razradu te ga u ovom članku ograničenom na koncepciju subjekta i vlastitog imena zastupljenu u diskurzu Deleuzea i Guattarija nećemo tematizirati.

² „Postoje različiti načini promatranja pojmova. Odavna su ih ljudi koristili da bi odredili što nešto predstavlja (suštinu). Mi smo pak zainteresirani za okolnosti u kojima se stvari događaju: u kojim situacijama, gdje i kada, kako i tako dalje. Pojam, kako ga vidimo mi, treba iskazati događaj, a ne bit” (Deleuze 1995: 25).

³ Sekundarne literature o radu Deleuzea i Guattarija iznimno je mnogo: od obuhvatnih monografija (za one više ili manje „zbunjene” ili upućene), preko „čitanja” pojedinih knjiga, zatim pojmovnika i rječnika, do interesa usredotočenih na različite aspekte među kojima su, na primjer, religija, politika, film. Popis literature na kraju ovoga rada sadrži tek citirane naslove. Unatoč brojnim pristupima, vlastito ime ili imenovanje nije monografski obrađeno, nema zasebnu natuknicu ni u Deleuzeovu rječniku (Parr 2010), niti je prepoznato kao jedan od njegovih ključnih pojmova (Stivale 2005).

ovdje izvesti neke aspekte uloge vlastitih imena u procesu konstrukcije identiteta pojedinca što ih Gilles Deleuze i Félix Guattari iznose u zajedničkim, ali i zasebnim tekstovima.

Uvodno nije naodmet skrenuti pozornost na Deleuzeovo i Guattarijevo razumijevanje jezika koje se tiče njegove heterogenosti, kontingentnosti i kompleksnosti budući da jezik promatraju kao dio „montaže” što djeluje ujedno na osi teritorijalizacije ili normiranja, i na onoj deteritorijalizacije ili odcjepljenja. Kao što u odnosu na njihov diskurz primjećuje Christa Albrecht-Crane: „(...) društveni prostor ispunjen je dvjema različitim vrstama sila: silama što uređuju taj društveni prostor i silama što izbjegavaju taj poredak” (Albrecht-Crane 2005: 122). Primjer teritorijalizacije u zapadnom društvu mogu biti identitetne kategorije: rasa, klasa, rod, religija, nacija i druge, odnosno, teritorijalizacija na svojstven način pruža društveni identitet. Budući da je društveni sustav artikuliran kroz jezik, jezik ima središnju ulogu u procesu teritorijalizacije, pa to više treba uzeti u obzir da značenje (jezika) nije „prirodno” prisutno u izvanjskom svijetu, nego je ono proizvedenom kroz sustav simbolizacije, propisivanjem normi i društvenim sporazumima. Deleuze i Guattari zagovaraju kontinuiranu proizvodnju značenja i upozoravaju na jezičnu kontingentnost pridajući mu performativnu ulogu: „(...) jezik nije načinjen da bi se u njega vjerovalo, nego da bi izvršavao i prisilio na izvršavanje” (Deleuze, Guattari 1987: 76). Jezik se ispostavlja regulatornim društvenim mehanizmom s (političkom) opcijom uključivanja/isključivanja, time i pripadanja/nepripadanja. Sklonost pragmatici oni izričkom potvrđuju tezom da primat što je u humanistici držala lingvistika postupno preuzima pragmatika: „(...) pragmatika (baveći se okolnostima jezične uporabe, događajima i činovima), dugo se smatrala ‘smetlištem’ lingvistike, ali sada postaje sve važnijom. Jezik se promatra kao aktivnost, pa apstraktne jedinice i konstante pri upotrebi jezika gube na važnosti” (Deleuze 1995: 28). Jezik nikada nije neutralan, niti mu je glavna uloga pružiti neku obavijest, nego treba biti u funkciji „podčinjavanja”, a lingvistika se pritom ispostavlja „beskorisnom” jer u govoru pronalazi tek očvrstnuti sustav hijerarhije i zapovijedanja, drže Deleuze i Guattari odbacujući pritom važnost kategorije označitelja i priklanjajući se pitanju mogućnosti djelovanja – važno je samo to je li što djeluje, na koji način djeluje, za koga djeluje. Otvoriti filozofsku knjigu, na primjer, trebalo bi biti jednako djelotvorno kao i otvoriti kutiju za alat.⁴

Suvremeni književnoteorijski pristupi jezik uglavnom tretiraju u smislu medija za oblikovanje i prijenos značenja, jezik na neki način određuje ljudsku djelatnost, čime ima presudnu ulogu i pri tvorbi identiteta. Preokupacija pitanjima o identitetu subjekta i njegovoj tvorbi u humanističkim i društvenim znanostima uopće može se svesti na pitanja „tko sam” i „kako to postajem”. Danas prednjači antiesencijalistički pristup konstrukciji identiteta, što subjekt shvaća kao promjenjivu i plastičnu kategoriju, bez čvrste jezgre; kategoriju kontingentnu, ovisnu o vremenu i prostoru, nepotpunu,

⁴ Tako i vlastite knjige promatraju kao „strojeve” za koje je važan isključivo njihov učinak; zanimaju se djeluju li njihove knjige, u kom smislu i na koga.

neuravnoteženu, uvijek tek u postajanju. Subjekt se neprestano i tijekom cijeloga života izgrađuje i prevladava kroz interakciju s drugima, pa je otud nužno fragmentiran, pluralan, heterogen. Budući da je tvoren kroz nestabilan jezik i ne reprezentira čvrsta, fiksna ili esencijalna stanja, nego je ovisan o vremenu i prostoru, subjekt je uvijek tek u postajanju, nikada dovršen.⁵ Nastajanje novih, preoblikovanje postojećih ili obnova starih identitetnih kategorija suvremene teorije raspravljaju (kroz svojevrsnu „politiku identiteta“) upućujući na nestabilnost, raznovrsnost, fragmentiranost, diskontinuiranost, hibridnost, nehomogenost, liminalnost. Subjekt se više ne promatra u esencijalističkom smislu biti ili jezgre, nego kao kontingentan i pluralan, kao mjesto križanja, odnosno identitet se javlja u zavisnosti spram razlike u smislu da je oblikovan kao različit u odnosu na druge identitete. Koncept „razlike“ detektiran je kao središnji u promišljanju kategorije identiteta filozofa i književnih teoretičara vrlo različitih provenijencija: Emmanuel Levinas ga uvodi kao „Drugog“, kod Jean-François Lyotarda se javlja kao „raskol“, „diferencija“ je prisutna u diskurzu Jacquesa Derridaa.⁶

Kategorija identiteta shvaća se kao učinak (nestabilnog) jezika i diskurza što se tvori u razlici prema drugima. Ipak, identitetne pozicije (klasne, rasne, političke, etničke i druge) mogu se privremeno stabilizirati društvenim praksama uvijek združenim s odnosima moći i kulturne politike. Jedan od glavnih medija kroz koji se identitet ostvaruje jest jezik, a očigledan jezični način uspostave identiteta jest čin imenovanja i daljnje korištenje imena, pa u tom smislu možemo govoriti o imenovanju kao svojevrsnom propisivanju (jezičnog) mjesta s kojega će se pojedinac odazvati.⁷ Povezujući dekonstrukcijski (J. Derrida), psihoanalitički (J. Lacan, S. Žižek), rodno teorijski (J. Butler) i političko hegemonijski (E. Laclau, Ch. Mouffe) pristup vlastitim imenima i imenovanju s onim zastupljenim u tradiciji (analitičke) filozofije, a posebno u diskurzu L. Wittgensteina, izveden je zaključak da vlastita imena u društvenom kontekstu djeluju jednako kao i u jezičnim igrama, kao već utemeljena, premda su činom imenovanja ujedno neodlučivo opisana i proizvedena. Budući da su identiteti nužno nestabilni, njihovu privremenu stabilizaciju omogućuju različite društvene prakse među kojima je i imenovanje. Imenovanje se tako ispostavlja mehanizmom prihvaćanja ili uključivanja pojedinca u zajednicu ili, s druge strane, mehanizmom njegova isključenja. Vlastito ime je tako „prazan označitelj“ kojim se subjekt ne može

⁵ O aktualnim pristupima koncepciji identiteta vidi na primjer Alcoff, Mendieta 2004 ili Du Gay, Evans, Redman 2005.

⁶ Usporedbe Deleuzeova i Derridaova diskurza mnogobrojne su, ovdje izdvajamo jedan donekle reprezentativan osvrt na metodologiju: „Njegov (Deleuzeov, op. a.) odgovor strukturalizmu bio je jednak Derridaovu: kao što je Derrida prihvatio pojmove sosirijanske analize jezične strukture, a tada ih koristio da bi decentrirao samu ideju strukture, Deleuze uključuje matematički model strukture unutar svoje filozofije razlike, ali kroz ‘teoriju singularnih točaka’, ‘nestabilnih položaja’ i ‘nomadskih podjela’, temeljito problematizirajući taj model” (Bogue 2001: 3).

⁷ Mogućnost proizlaženja društvenog angažmana i etičke obveze kroz čin imenovanja tematizirana je u monografiji *Ime i identitet u književnoj teoriji s tezom da je u činu imenovanja sadržan „odnos između onoga tko daje ime i onoga tko je tim imenom prozvan, ali ujedno i odnos prema srodstvu, kulturi i povijesti koji na neki način prožimaju ime“* (Peternai Andrić 2012: 11).

opisati, niti jednom zauvijek može označiti ikoju identitetnu kategoriju, međutim, ono je važan element u kontekstu tvorbe identiteta jer se njime subjekt konstituira i ovjerava u pripadajućoj zajednici.⁸

Identitet je vjerojatno najneumoljivije prosuđivan koncept u filozofiji Gillesa Deleuzea jer on drži da je identitet, kao istovjetnost sa samim sobom, usmjeren protiv razlike, pa razlike dublje prikriva. Da bi subjekti (ili objekti ili osjećaji ili ideje) bili legitimni dio filozofske rasprave nužno je da budu reprezentirali i identificirani.⁹ Deleuze prvo razvija koncept razlike što se ne oslanja na istost da bi potom osporio filozofiju reprezentacije jer svaki aspekt stvarnosti pokazuje razliku iza koje nema ničega drugog. Pitanje subjekta i tvorbe identiteta nalaže povratak u Deleuzeove rane radove (o Davidu Humeu, Henrijju Bergsonu, Baruchu de Spinozi, Gottfriedu Leibnizu i druge),¹⁰ budući da se teorija subjekta i tvorba subjektiviteta implicitno nalazi već u ondje zastupljenim ponovnim promišljanjima i preispisivanjima subjekta kroz pojmove razlike, postajanja, ponavljanja i događaja.¹¹ Ipak, subjekt i njegova tvorba teško da se mogu odrediti kao središnja tema Deleuzovih radova i u pravilu se nalaze onkraj rasprava o drugim konceptima što znači da njegova teorija subjekta može izvesti tek posredno. U pristupima od kraja šezdesetih godina oslanja se na koncept vječnog povratka i ponavljanja razlike iz diskurza Friedricha Nietzschea. Svojestveno oblikovanju subjekta ispostavlja se teorija (čistog) događaja i vječni povratak, što utvrđuje razlike, postajanje i mnoštvenost, a čiji princip osigurava prekid ili rez, odnosno ne dopušta utemeljenje subjektova identiteta kao fiksno ili konačno. Deleuze koncept „razlike” određuje kao pravi početak filozofije. Klasična dijalektika između bitka i nebitka postavlja simetriju, a negativitet drži proizvodnom snagom, međutim Deleuze, dajući primat razlici i ponavljanju, osporava valjanost zahtjeva za reprezentacijom što je prisutan u filozofskoj tradiciji, kao i esencijalističku koncepciju identiteta. Tvrdi da tradicijski pojmovi i reprezentacija ne korespondiraju ni s čim provjerljivim u zbilji; da nije riječ ni o čemu jednostavnom, ograničenom ili točno određenom u smislu ikakve provjere ili potvrde, drugim riječima, tvrdi da se pojmovi ne mogu jednoznačno odrediti nizom prepoznatljivih iskaza ili svojstava. Pritom odbacuje kao operativne pojmove pozitiviteta i negativiteta držeći da opstojte tek

⁸ Vidi više Peternai Andrić 2012.

⁹ Usporedi Deleuze 1994, kao i Parr 2010 i Stivale 2005.

¹⁰ To više što sam Deleuze zagovara sagledavanje nečijega rada uvijek kao cjeline, pa tako govoreći o svom odnosu prema Michelu Foucaultu kaže: „Morate rad uzeti kao cjelinu, pokušati ga slijediti a ne osuđivati, vidjeti gdje se grana u različite smjerove, gdje zaglibljuje, napreduje, čini pomak: morate ga prihvatiti i dočekati kao cjelinu. Inače ga nećete razumjeti uopće” (Deleuze 1995: 85).

¹¹ Iako će se o kategoriji vlastitih imena raspravljati s obzirom na spomenute zajedničke radove Deleuzea i Guattarija, neophodno je učiniti korak unatrag prema Deleuzovim samostalnim radovima. Stagoll (1998) upozorio je na mogućnost i opravdanost povezivanja različitih faza Deleuzeova rada. Njegova rasprava polazi od Deleuzeovih ranih priloga i povezanosti s empirizmom u kojima se pri pokušaju definiranja polja razlika Deleuze oslanja na Humeov atomizam, da bi se – uvidjevši manjkavosti navedenog modela – okrenuo Bergsonu i „intuiciji” kao modelu kroz koji traga za preduvjetima protoka i temporalnosti svijesti. Konstitutivan trenutak za Deleuzeov subjekt Stagoll nalazi na presjecištu psihičkog i fizičkog te „unutarnjeg života” svijesti. Konačno, Stagoll otvara i etičke implikacije Deleuzeova poimanja subjekta. Vidi više Stagoll 1998.

različite afirmacije u međudnosu, združene ili suprotstavljene. Ni tekst ni jezik ne poznaju negativitete nego samo čistu razliku. S obzirom na to da razlika ima privilegiirano mjesto u njegovoj misli, Deleuze se može promatrati kao „filozofa razlike”, zajedno s drugim poststrukturalistima među kojima ponajprije s J. Derridaom, J. Lyotardom, J. Baudrillardom, no sam Deleuze kao prvog „metafizičara” razlike određuje F. Nietzschea,¹² dok u vlastitu koncepciju ugrađuje još teze Spinoze, Leibniza i Bergsona. Za razliku od Derridaa koji koncept razlike uvodi prema uzoru na klasičnu de Saussureovu lingvistiku, Deleuze koncept postavlja prije svega kao razliku prema sebi ne zanemarujući kategoriju temporalnosti u vidu ponavljanja.¹³ Razlika i ponavljanje su neodvojivi.¹⁴ Razlika za Deleuza uvijek podrazumijeva mnoštvo odnosa između silnica, ali te silnice su uvijek pozitivne i svaka izražava sebe, nijedna nije suprotstavljena drugoj. Pozitivni predznak razlike izražen je u svim Deleuzovim radovima, a tako mišljena razlika temelji se na ulogu kontingentnosti pri tvorbi subjekta. Uspostavu jedinstvenosti doživljenog trenutka tumači teorijom događaja. Koncepcije temeljene na odsutnosti ili manjku ili negativnosti – čega je zoran primjer i koncepcija želje kao negativnosti ili odsutnosti¹⁵ – Deleuze odbacuje, uvodeći među ostalim kao tvorbenu kategoriju intenziteta. Razlike su tako razlike u intenzitetu; „subjektivacija ima malo veze s bilo kojim subjektom. Prije je povezana s električnim ili magnetskim poljem, individuacijom koja nastaje kroz intenzitete (slabe, kao i one jake)” (Deleuze 1995: 93). Međutim, intenzitet ne može biti ekspliciran sve dok se mijenja, stoga alteritet, odnosno, kategorija drugog u Deleuzeov diskurz ulazi kao mjesto još uvijek neekspliciranog intenziteta ili kao mogućnost.¹⁶

Subjekt nije osnovna tema ni u zajedničkim radovima Deleuzea i Guattarija, no raspravljajući o kapitalizmu i shizofreniji subjekt smještaju na liminalnu poziciju, određuju ga kao mjesto ograničenja što nameću kapitalističke i psihijatrijske sile te kao svojevrsne modele subjekata uvode „žudeće strojeve” i „tijela bez organa”. Tijela su žu-

¹² Nietzscheov geneloški koncept i središnje metafizičke koncepte, ponajprije one istine i dobra, razvijali su također drugi poststrukturalisti među kojima J. Derrida i M. Foucault.

¹³ V. Biti upozorava na supostavljanje dviju koncepcija razlike i ponavljanja kod Deleuza: onu Platonovu prema kojoj se uočavanje sličnosti otvara kroz razlike i Nietzscheovu prema kojoj tek sličnosti omogućuju razabiranje razlike. Usp. Biti 2000: 388.

¹⁴ Usporedi koncept iterabilnosti u Derrida 2000. Naime, prema Derridu se svaki znak kroz upotrebu mora moći ponavljati; svaki znak podliježe iterabilnosti. Iterabilnost preinačuje i sprječava da u pojedinom kontekstu značenje bude određeno jednom zauvijek.

¹⁵ O tome vidi više Deleuze, Guattari 2000.

¹⁶ Ta mogućnost se prema Deleuzeu nalazi u ljuskom licu kao onomu što izražava „mogući svijet”. „U svakom psihičkom sustav postoji mnoštvo mogućnosti oko realnosti, ali naše mogućnosti su uvijek Drugi” (Deleuze 1994: 260). Iako bitno različito od Deleuzova, vjerojatno najpoznatije tematiziranje koncepta lica u suvremenoj filozofiji je ono Emmanuela Lévinasa. On u namjeri da rastumači pojam Drugoga poseže za pojmom lica („visage”) tvrdeći da se Drugi izražava preko lica: Drugi je lice ili sugovornik koji identitet stječe tek u dijalogu, a lice drugog nagovara svojom izravnošću i golotinjom, nalažući pritom odgovornost bez zakonske prisile ili uzvratne usluge. Kada lice Drugog progovara, Drugi se zapravo razotkriva u svojoj raznolikosti te smo, prema Lévinasu, ono što jesmo prije svega zbog naših odnosa s drugima, uključujući i one odnose pokušavamo zanemariti ili prekinuti.

deći strojevi čiju slobodnu i kreativnu proizvodnju sputavaju prethodno mehanizmi teritorijalizacije.¹⁷ Preispisujući klasičan psihoanalitički koncept žudnje kao manjka ili nedostatka, žudnji pripisuju pozitivna i produktivna svojstva, a sama koncepcija „žudećih strojeva” temelji se na pokušaju ostvarivanja potpune samodostatnosti raskidanjem tradicijskih spona i obveza, svojevrsni „ideal liberalno-građanske zamisli individualne autonomije” (Biti 2000: 400). „Žudeći strojevi” su tako organski izraz nesvjesne žudnje; decentrirani, razjedinjeni, lišeni čvrstog identiteta. Međuodnos „žudećeg stroja” s drugima Deleuzea i Guattari određuju pojmom „tijela bez organa”,¹⁸ kao funkcionalnog sklopa u neprekinutom procesu samoizgradnje što se nikada ne može do kraja postići. Tijelo bez organa, kažu oni, „uopće nije pojam ili koncept, nego praksa, skup praksi. Nikada nećete dosegnuti Tijelo bez organa, ne možete ga dosegnuti, uvijek je riječ o postizavanju, ono je granica” (Deleuze, Guattari 1987: 149-150). Kao svojevrsni dvojnici „tijela bez organa”, oblici u kojima se zbiva „avantura” tijela bez organa, javljaju se hipohondarna tijela, paranoična tijela, schizoidna tijela, drogirana tijela, mazohistična tijela.¹⁹ Pitanje konstrukcije identiteta kod Deleuzea i Guattarija bitno je povezano s konceptima nomadizma i deteritorijalizacije u smislu premještanja i nadodređivanja. Kako to sažima Vladimir Biti, oni teže „potpunom rastvaranju uglavljenih sjedišta identiteta u mnoštvo razlikovnih osi koje stalnom igrom međusobnog nadodređivanja fikcionaliziraju, premještaju i rasplinjuju društvene granice. Identitet se u tom svjetlu pokazuje kao retrospektivna i optativna homogenizacija inače potpuno kontingentna procesa uzastopnog pregovaranja među slojevima, naslagama, registrima govora, okvirima iskazivanja” (Biti 2000: 424). Ili Deleuzeovim riječima „stvari i ljudi sačinjeni su od vrlo različitih linija, i ne znaju nužno na kojoj se od vlastitih linija nalaze, niti kuda prolazi linija što se upravo povlači: ukratko, u ljudima postoji jedna čitava geografija, s krutim linijama, mekim linijama, linijama bijega itd.” (Deleuze, Parnet 1987: 10). Postajanje je geografsko, postajanje znači postati sve više pustinjom te se kao jedini identitet ispostavlja pustinja: „Mi smo pustinje, ali naseljene plemenima, florom i faunom. Provodimo vrijeme premještajući ta plemena, raspoređujući ih na drukčiji način, neke uklanjajući, a nekima pomažući u napretku. (...) Pustinja, eksperimentiranje na samome sebi, jest naš jedini identitet, naša jedina prilika za sve za sve kombinacije što nas nastanjuju” (Deleuze, Parnet 1987: 11). Deteritorijalizacija povlači linije bijega; pobjeći znači povući liniju, načiniti novu kartografiju.²⁰

¹⁷ Kapitalizam također predstavlja jedan od režima teritorijalizacije od koje se moguće osloboditi konceptom shizofrenije. Primarno sredstvo represije u kapitalizmu za njih se ispostavlja psihoanaliza što žudnju pokušava zarobiti u edipovskom trokutu. Deleuze i Guattari stoga psihoanalizu pokušavaju zamijeniti antidipalnim konceptom shizoanalize. Vidi više Deleuze, Guattari 2000.

¹⁸ Koncept „tijela bez organa” preuzet je od francuskoga dramskog pisca, pjesnika i glumca Antoana Artauda.

¹⁹ Vidi više Deleuze, Guattari 1987.

²⁰ Prema Deleuzeu književnost predstavlja te pukotine kroz likove što stvaraju vlastite linije bjekstva: „Thomas Hardy, Melville, Stevenson, Virginia Woolf, Thomas Wolfe, Lawrence, Fitzgerald, Miller, Kerouac. Kod njih je sve polazak, postajanje, prelazak, skok, demon, odnos s izvanjskim. (...) Američka književnost djeluje prema geografskim linijama” (Deleuze, Parnet 1987: 36-37).

Subjekt u diskurzu Deleuzea i Guattarija nije ni preegzistirajući, ni stabilan, nego uvijek u procesu postajanja, „individualiziran inherentnim razlikama” (Stagoll 1998: iii). Ne može se govoriti o konačnoj tvorevini, nego uvijek tek o postajanju, a postajanje je za njih različito i od oponašanja i od djelovanja i od prilagodbe modelu i od asimilacije. Postajanje karakterizira neprimjetnost i ono je lišeno i polazne i završne točke: „Ne postoji kraj od kojega se polazi, niti onaj do kojega se dolazi ili se mora doći” (Deleuze, Parnet 1987: 2). Subjekt se ne promatra kao ishodište autonomnih odluka ili razmišljanja, niti kao fiksno biće s prepoznatljivim i ograničenim predikatnim svojstvima ili esencijom, nego kao mnoštvenost što se iskazuje kroz razliku budući da subjekt čini splet nebrojenih i neprepoznatljivih procesa postajanja što djeluju u pozadini svake reprezentacije. Zametke takvog načina mišljenja Ch. J. Stivale primjećuje već u Deleuzeovu čitanju Spinoze gdje atributi predstavljaju imena (ali su više glagoli nego pridjevi), što se kasnije eksplicitno pripoćuje konceptom postajanja („postajanje-ženom”, „postajanje-životinjom”, „postajanje-molekularnim”), pa ime funkcionira „najprije kao glagol ili kao proces modifikacije” (Stivale 2005: 33). Napušta se, dakle, paradigma esencijalističkog kartezijanskog subjekta i uvodi shvaćanje multipliciranog subjekta.²¹ Singularnost je nužno mnoštvena,²² „svatko od nas je nekoliko” (Deleuze, Guattari 1987: 3). S obzirom na navedeno, postavlja se pitanje mogućnosti i uvjeta označavanja vlastitim imenom takvoga mnoštvenoga, fragmentiranoga, nestabilnoga, nedovršenoga ... subjekta.

Prema Deleuzeu i Guattariju vlastitom imenu nije funkcija označiti subjekt, nego ono što se odigrava između barem dva člana, čime se imenovanje ispostavlja mehanizmom konstituiranja i ovjeravanja pojedinca u zajednici, odnosno imenovanjem se osigurava svojevrsna „osobna konzistencija”. U činu imenovanja sadržan je odnos između onoga tko daje ime i onoga tko je tim imenom prozvan. Ime ne može označiti subjekt, no ono „označava neki učinak, neki cik-cak, ono što proizlazi ili se događa između dvoje kao da je pod utjecajem razlike u potencijalu ‘Comptonov učinak’, ‘Kelvinov učinak’.” (Deleuze, Parnet 1987: 6). Štoviše, vlastito ime dostiže najviši stupanj individualnosti time što u potpunosti gubi vlastitost i postaje mnoštveno, pa time i neprimjetno. „U Valovima Virginia Woolf – koja je od cijelog svog života i rada učinila prolaz, postajanje, sve oblike postajanja u odnosu na dob, spol, elemente i kraljevstva – prepliće sedam likova, Bernard, Neville, Louis, Jinny, Rhoda, Suzanne i Percival. Ali svaki od tih likova, s njegovim ili njezinim imenom, što je individualno, označava mnoštvo (na primjer Bernard i školska suzdržljivost). Svaki lik je simultano i u mnoštvu i na rubu te prelazi u

²¹ N. Mišćević primjećuje: „Teorija subjekta postaje teorija skupine. Granica između predindividualnog mnoštva subjektiviteta i skupina ‘subjekata’ postaje time fluidna i sve manje važna, isto tako nestaje razlike između individualnog i socijalnog tijela: korpus znanja isto je tako Corpus kao i ‘moje’ tijelo” (Mišćević 1975: 138).

²² Gužvu i mnoštvenost u singularnosti Deleuzea drugdje objašnjava sljedećim: „Kada radiš, nužno si u potpunosti sam. (...) Ali to je krajnje naseljena samoća. I to ne naseljena snovima, fantazmima ili planovima, nego susretima. Susret je možda isto što i postajanje ili brak. Iz dubine te samoće može se izroditi bilo kakav susret. Susrećeš ljude (ponekad i one koje ne poznaješ i koje nikada prije nisi vidio), ali i kretanja, ideje, događaje, entitete. Sve te stvari imaju vlastita imena, ali vlastito ime nikako ne označava osobu ili subjekt” (Deleuze, Parnet 1987: 6).

druge. Percival je ultimativno mnoštvo obuhvaćajući ogroman razmjer. Ali on još uvijek nije dosegnoo stupanj kontingentnosti, Iako Rhonda misli da ga vidi kako se uzdiže iz mora, ne, to nije on" (Deleuze, Guattari 1987: 252).

Vlastita imena ulaze u njihova razmatranja i kada Deleuze i Guattari govore o drugim književnicima, o Franzu Kafki, Marcelu Proustu ili Samuelu Beckettu. U knjizi *Kafka: za manjinsku književnost (Kafka: Pour une Littérature Mineure, 1975)* zaustavljaju se na ulomku iz njegovih *Pisama Mileni* gdje pripovjedač govori o vještini ili vježbi ponavljanja riječi do te mjere da se pojedina riječ dovede do „vibriranja” u kojem izgubi značenje i na koncu se razvije u liniju besmisla. Kao naročito pogodnim za tu vježbu javljaju se vlastita imena. Vibrirajuće Milenino ime pobuđuje predodžbu, isprva, na u Češku zalutalog Grka ili Rimljanina, a potom na „ženu koja na rukama iznosi iz svijeta, iz vatre”. Premda Deleuze i Guattari upozoravaju na razliku među evokacijama imena (prvu određuju kao ekstenzivnu i figurativnu, a drugu kao intenzivnu), ovdje je prije svega riječ o aktivnom neutraliziranju značenja i tvorbi slijeda ili ljestvice čistih intenziteta.

Deleuze i Guattari ističu također fascinaciju vlastitim imenom u ciklusu Marcela Prousta osvrćući se na osjećaj ili dojam što izgovaranje pojedinog imena može izazvati; „(...) kada sam izrekao Gilbertitnino ime, imao sam osjećaj da je držim cijelim nagim tijelom u ustima” (Deleuze, Guattari 1987: 37). Ma kako intrigantan bio, ovdje postignut osjećaj „nagog tijela u ustima” nije toliko indikativan koliko činjenica da imenovanje ili dozivanje može označiti ono što se događa između onog tko proziva i onoga tko je prozvan. U raspravi o Proustu Deleuze uvodi „figuru kutije” kao figuru uklapanja, uranjanja i implikacije da bi potom predmete, osobe i imena promatrao kao kutije iz kojih se izvlači nešto što je drukčijeg oblika i prirode, svojevrsni „prekomjerni sadržaj”.²³ Vlastito ime ispostavlja se važnim medijem kroz koji junak pokušava dohvatiti tajanstven sadržaj: „Obuzet neobičnim okusom, junak se naginje nad šalicu čaja, ispija drugi pa treći gutljaj, kao da će mu sam predmet otkriti tajnu znaka. Iznenaden imenom mjesta, imenom osobe, on sanjari najprije o bićima i zemljama koja ta imena označavaju. Prije nego što ju je upoznao, gđa Guermantes činila se glamuroznom, jer ona treba posjedovati, vjeruje on, tajnu svog imena” (Deleuze 1998: 38). Međutim, nakon što junak vidi i upozna gđu Guermantes nastupa razočarenje: ona ne sadrži „smisao” ili tajnu svoga imena, ni njezino lice ni njezino tijelo nisu „obojeni nijansom slogova”. Drukčija spram svih junakovih ljubavi, Albertina pak u singularnosti utjelovljuje kategoriju mnoštvenosti s obzirom na to da junak svjedoči o njezinoj učestaloj i ponavljajućoj različitosti, i spram njega i spram sebe same, štoviše, toliko je Albertina (plural!) da bi svakoj trebalo dati drukčije ime.

Stoga vlastita imena, prema Deleuzeu i Guattariju, ne mogu označiti pojedinca ili autora ili književni lik, nego uvijek označavaju sklop ili sklopove. Sklop može opstojati davno prije nego li je imenovan, a imenovanjem se osigurava svojevrsna „osobna konzistencija” kao što su, na primjer, „sadzizam” ili „mazohizam”. Deleuze navodi slučajeve iz medicine kada ime liječnika može poslužiti označavanju skupa simptoma bolesti

²³ Uspoređi Deleuze 1998: 140–149.

prerastajući tako u vlastitu imenicu. Riječ je o pojavama kada liječnik izolira novu grupaciju ili individualizaciju simptoma razdvojniji dotad izmiješane režime, a što tvore, na primjer Parkinsonovu ili Alzheimerovu bolest. „Što više kreirate vlastiti režim znakova, manje ćete biti osoba ili subjekt, a više 'kolektiv' što susreće druge kolektive, što se objedinjuje i spaja s drugima, reaktivirajući, izumljujući, noseći u budućnost, donoseći neosobne individualnosti” (Deleuze, Parnet 1987: 121). Svako vlastito ime je ime kolektiva ili mnoštva odnosno, svaki je sklop uvijek već mnoštven. Ovdje u diskurz ulazi i rasprava o liminalnosti vlastitih imena kroz razdiobu onih što su izvan klasifikacijskih granica, odnosno onih i dalje dijelom klasifikacije, a njihova promišljanja ovdje idu tragom C. Lévi-Straussa, koji zaključuje da vlastita imena nisu običan ili praktičan modalitet klasifikacijskih sustava.²⁴ Neovisno o aspektu iz kojeg tematiziraju vlastito ime, Deleuze i Guattari rijetko kad propuste napomenuti to da vlastita imena sama po sebi nemaju značenje.

Vlastito ime, rečeno je, dostiže najviši stupanj individualnosti time što u potpunosti gubi vlastitost i postaje neprimjetno. Prema Deleuzeu i Guattariju, pojedinac vlastito ime za sebe pronalazi tek kroz najozbiljnije vježbe depersonalizacije i otvaranjem za mnoštvo, s tim što mnoštvo nema veze s brojnošću članova, naravi elemenata ili skupova, nego se mnoštvo određuje onim „i”, onim između, „mucanjem”. Nadalje, samo „i” nije veznik, pa čak niti odnos, nego element što podupire sve odnose, putanja svih odnosa što omogućuje liniju bijega. Stoga oni idu čak dotle da predlažu zamijeniti „je” kao indikator bivanja s „i”. Uopće njihov filozofski diskurz ne tiče se autonomnog subjekta, nego se tiče subjektivnosti u smislu dinamičnog procesa, što je uvijek u nekakvu odnosu.²⁵ Konceptija međudnosa vlastitog imena i subjekta koji je uvijek nužno u postajanju tematizira se i pri opisu njihova međusobna doživljaja: Deleuze Guattarija vidi kao onog koji je uvijek u pokretu i postajanju, a njegovo vlastito ime ne označava subjekt nego upravo događaj.²⁶ „Vlastito ime ne može biti ništa više nego ekstremni slučaj vlastite imenice, sadržavajući već u sebi pripitomljeno mnoštvo i povezano s bićem ili objektom što se pozicionira kao jedinstvo” (Deleuze, Guattari 1987: 27). Vlastito ime nije konstitutivna oznaka subjekta, ono ni na koji način ne upućuje na subjekt, nego je uvijek povezano s postajanjem, intenzitetom, mnoštvenošću depersonaliziranih pojedinaca. Vlastito ime ne određuje pojedinca, nego je,

²⁴ U etnologiji je, za razliku od lingvistike što se bavi problemom prirode vlastitih imena i njihovih mjesta u sustavu jezika, problem proširen jer se vlastita imena sagledavaju unutar sustava koji se promatraju kao kodovi – „sredstva koja učvršćuju značenja prebacujući ih u termine drugih značenja” (Lévi-Strauss 2001: 190) – te se za vlastita imena ne može primijeniti formula J. S. Milla o njihovoj lišenosti značenja. Gotovo sva društva kojima se u istraživanju bavi, vlastita imena tvore od klanskih imena po principu da se spominje na primjer klanska životinja ili neko njezino svojstvo. Usp. Lévi-Strauss 2001.

²⁵ Kao imanentno takvom pristupu Deleuzea i Guattarija Tamsin Lorraine (2011) prepoznaje etiku, odnosno potencijal za rješavanje etičkih i političkih pitanja, pa njihova djela čita s tezom da ondje sadržana etika ima pragmatičnu učinkovitost, daje odgovore na pitanja što znači biti čovjek i kako živjeti (u odnosu s drugima).

²⁶ „Malo je ljudi u kojima imam dojam da su u svakom trenutku u pokretu; ne u promijeni, nego kao da se cijeli pomiču uslijed geste što su je izveli, riječi što su je izgovorili, zvuka glasa, poput kaleidoskopa što svaki put formira novu kombinaciju. Uvijek isti Félix, ali je njegovo vlastito ime označavalo nešto što se događalo, a ne subjekt” (Deleuze, Parnet 1987: 16).

naprotiv riječ o otvaranju mnoštvenosti što toga pojedinca prožima; vlastito ime javlja se kao rezultat djelovanja depersonalizacije. „Vlastito ime ne ukazuje na subjekt, niti imenica preuzima vrijednost vlastitog imena u funkciji oblika ili vrste. (...) To je vojnik ili meteorolog što čuva tajnu vlastitih imena kada ih daje strateškim operacijama ili uraganu. (...) Označava geografsku širinu i dužinu. Ako su Krpelj, Vuk, Konj i tako dalje vlastita imena, ona su to ne na temelju specifičnih i općih nazivnika što ih karakteriziraju, nego zbog intenziteta kojim ih komponiraju i djelovanja što ih ispunjavaju; to su na temelju samih događaja i njihove montaže – postajanje-konjem Malog Hansa, postajanje-vukom” (Deleuze, Guattari 1987: 264). Jednako tako ni potpis ne funkcionira u smislu oznake, jer „potpis nije pokazatelj osobe; to je nesigurno formiranje domene” (Deleuze, Guattari 1987: 316).

Štoviše, razmatrajući vlastita imena Deleuze i Guattari ne mogu izbjeći zamci nepravovremenosti:²⁷ raspravljajući o čovjeku-vuku i procesu njegova imenovanja kod Freuda oni ne mogu drukčije nego da još neimenovanog čovjeka-vuka uvedu i predstave pod imenom koje će mu se tek naknadno pridružiti: „Toga se dana čovjek-vuk podigao s kauča posebno umoran. (...) Konačno, on je znao da je u procesu stjecanja odgovarajućeg vlastitog imena, čovjek-vuk, imena prikladnijeg nego što je njegovo vlastito, jer je postigao najviši stupanj singularnosti u shvaćanju generičke mnoštvenosti: vukovi” (Deleuze, Guattari 1987: 26).

Konačno, vrijeme je ponuditi mogući odgovor na naslovno pitanje. Krenuli smo od sljedećeg: „Nas dvojica zajedno smo napisali *Anti-Edip*. Budući da je svatko od nas nekoliko, ondje je već bila prilična gužva. (...) Da bismo spriječili prepoznavanje, pridružili smo pametne pseudonime. Zašto smo zadržali vlastita imena?” (Deleuze, Guattari 1987: 3). Njihov odgovor: „Iz navike, čisto iz navike. Da se učinimo neprepoznatljivim, naizmjenično” (Deleuze, Guattari 1987: 3). sumira osnovna mjesta u raspravi o vlastitom imenu kao entitetu bez značenja, ali važnom stoga što je njime subjekt tvoren i ovjeren u (akademsnoj) zajednici. Taj kratak odgovor ujedno predstavlja smještanje identiteta u mnoštvenost što se, uočili smo ranije, iskazuje kroz razliku jer subjekt čini splet nebrojenih i neprepoznatljivih procesa postajanja. Vlastito ime u diskurzu Deleuzea i Guattarija nije konstitutivna oznaka subjekta, nego je uvijek povezano s postajanjem, intenzitetom i mnoštvenošću depersonaliziranih pojedinaca. Vlastitom imenu nije funkcija označiti subjekt, nego označiti ono što se odigrava između barem dva člana, što znači da se imenovanjem osigurava svojevrсна „osobna konzistencija”. Premda se vlastitom imenu ne mogu pripisati značenja, ono ne sadrži ništa što bi otkrilo „tajnu” subjekta, čin imenovanja predstavlja vidljivi jezični modus uspostave subjektiviteta i vlastitim se imenom konstruira barem privremena (jezična) pozicija što osigurava, ili nameće, različite identitetne kategorije. Vlastita imena nisu odraz subjektive biti, niti otkrivaju njegovu tajnu. Upotreba imena uvijek je kulturalna: označeno i označitelj spajaju i na okupu drže (uvijek tek nepotpune i privremene) društvene konvencije.

²⁷ Kao što je uvidio Derrida, imenovanje je jedno od činova političkog utemeljenja što se može prepoznati tek poslije događaja, a povijest njihove uključivosti pokušava dohvatiti sadašnjost čina izmišljaja.

Literatura

- Albrecht-Crane, Christa (2005) „Style, stutter”, *Gilles Deleuze. Key Concepts*. McGill-Queen's University Press, Montreal, Kingston, Ithaca, 121–130.
- Alcoff, Linda, Mendieta, Eduardo ur. (2004) *Identities: race, class, gender, and nationality*. Blackwell, Malden.
- Biti, Vladimir (2000) *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Bogue, Ronald (2001) *Deleuze and Guattari*, Routledge, London & New York.
- Deleuze, Gilles (1994) *Difference and Repetition*, Columbia University Press, New York.
- Deleuze, Gilles (1995) *Negotiations, 1972–1990*, Columbia University Press, New York.
- Deleuze, Gilles (1998) *Proust et les signes*, Quadrige/PUF, Paris.
- Deleuze, Gilles, Guattari, Félix (1975) *Kafka: Pour une Littérature Mineure*, Les Editions de Minuit, Paris.
- Deleuze, Gilles, Guattari, Félix (1987) *A thousand plateaus: capitalism and schizophrenia*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Deleuze, Gilles, Guattari, Félix (2000) *Anti-Oedipus. Capitalism and Schizophrenia*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Deleuze, Gilles, Parnet, Claire (1987) *Dialogues*, Columbia University Press, New York.
- Derrida, Jacques (1993) *Sablasi Marxa*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Derrida, Jacques (2000) *Limited Inc*, Northwestern University Press, Evanston.
- Du Gay, Paul, Evans, Jessica, Redman, Peter (2005) *Identity: a reader*, Sage Publication, London, Thousand Oaks, New Delhi.
- Lévi-Strauss, Claude (2001) *Divlja misao*, Golden marketing, Zagreb.
- Lorraine, Tamsin E. (2011) *Deleuze and Guattari's Immanent Ethics. Theory, Subjectivity, and Duration*, SUNY, Albany.
- Nancy, Jean-Luc (1997) „The Deleuzian Fold of Thought”, *The Deleuze Critical Reader*, Patton, Paul ur., Blackwell, 107–113.
- Miščević, Nenad (1975) *Marksizam i post-strukturalistička kretanja: Althusser, Deleuze, Foucault*, Marksistički centar, Centar za društvenu i uslužnu djelatnost mladih, Rijeka.
- Parr, Adrian ur. (2010) *The Deleuze Dictionary*, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Peternai Andrić, Kristina (2012) *Ime i identitet u književnoj teoriji*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb.
- Stivale, Charles J. ur. (2005) *Gilles Deleuze. Key Concepts*. McGill-Queen's University Press, Montreal, Kingston, Ithaca.
- Stagoll, Clifford Scott (1998) *Deleuze's becoming-subject: difference and the human individual*, PhD thesis, University of Warwick <http://webcat.warwick.ac.uk/record=b1364168~S15>, posjet 13. siječnja 2014.

SUMMARY

Kristina Peternai Andrić

WHY KEEP A PROPER NAME? SOME APPROACHES TO THE SUBJECT AND NAME IN THE DISCOURSE OF GILLES DELEUZE AND FÉLIX GUATTARI

In this article we discuss some approaches to the concepts of subject, difference, identity and proper names in the discourse of G. Deleuze and F. Guattari represented especially in their book *Mille Plateaux* (1980), but also in their other works. According to Deleuze and Guattari a proper name cannot designate a subject but it can be applied to what takes place between the named and the one who gives the name. The use of names is cultural, and naming provides a kind of “personal consistency.”

Key words: *proper name; subject; difference; identity; Gilles Deleuze; Félix Guattari*